

Verklarende fiche voor het duurzaam organiseren van **afvalmanagement (3/3)**

Datum: September 2019

Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling

inhoud

A **Een fiche in drie delen** **3**

Scope: afval **4**

B **Sectie 2: proactief vermijden van afval over de volledige levenscyclus van een product** **5**

1. Inleiding 6
2. De duurzaamheidsimpact van afval 8

EEN FICHE IN DRIE DELEN

Het concept ‘afval’ is voor bedrijven en overheden niet meer hetzelfde als vroeger. Steeds vaker gaan ze op zoek naar oplossingen om duurzaam om te gaan met producten en de hoeveelheid afval te vermijden. Vroeger beperkte zich dit tot de vraag hoe ze afval op een efficiënte manier konden beheren en verwerken na de gebruiksfase van een product. Deze fiche gaat verder en toont aan hoe in elke fase van de levenscyclus van een product de hoeveelheid afval kan worden beperkt en zelfs vermeden.

Afval is een heel breed thema, daarom hebben we de fiche opgesplitst in 3 delen om het voor u als lezer eenvoudig te maken te kiezen tussen een deel of stap voor stap alle informatie te verwerken.

SECTIE I: DE AFVALMARKT: VAN AFVALMANAGEMENT NAAR CIRCULAIRE ECONOMIE
Terwijl afval vroeger aanzien werd als iets wat men -tegen een bepaalde kost- moest verwijderen uit de organisatie, krijgt het vandaag de dag steeds vaker een economische waarde in onze maatschappij. We geven inzicht in de cijfers van de huidige afvalmarkt en belichten de transitie van afvalmanagement naar een circulaire economie, waarbij optimaal wordt ingezet op het eindeloos hergebruik van materialen en waarbij afval niet meer bestaat.

SECTIE II: HET DUURZAAM BEHEER VAN AFVALSTROMEN
Vaak werken organisaties samen met ondernemers/partners voor het ophalen en het beheer van de verschillende afvalstromen. In dit deel bespreken we de vele mogelijkheden die er voor aankopers bestaan om ervoor te zorgen dat de dienstverlener hierbij inzet op duurzaamheid.

SECTIE III: PROACTIEF VERMIJDEN VAN AFVAL OVER DE VOLLEDIGE LEVENSCYCLUS VAN EEN PRODUCT
In deel III wordt ingegaan op de invloed die aankopers kunnen uitoefenen op de specifieke duurzaamheidsimpact van afval over de volledige levenscyclus van een product. Met product bedoelen we in dit onderdeel alle potentiële leveringen, diensten en werken. De doelstelling is aankopers te inspireren over hoe ze bij de voorbereiding van een aankoopdossier beslissingen kunnen nemen om afval maximaal te vermijden en te beheren over de volledige levenscyclus van het product.

SCOPE: AFVAL

Toepassingsgebied

De Europese Richtlijn 2008/98/EG definieert afval in artikel 3, lid 1 als: "Elke stof of elk voorwerp waarvan de houder zich ontdoet, voornemens is zich te ontdoen of zich moet ontdoen."

In het kader van de transitie naar de circulaire economie krijgt afval meer en meer een andere betekenis. In deze fiche willen we aankopers inspireren over hoe zij binnen hun rol en over de verschillende productgroepen heen afval kunnen vermijden, managen en valoriseren. In het perspectief van aankoop zien wij afval als een bijproduct van het productieproces, het gebruik en het einde gebruik van de aangekochte producten, diensten of werken. Er wordt in sectie II ook specifiek ingegaan op de opmaak van het contract voor de inzameling en/of beheer van afvalstromen binnen de organisatie.

SECTIE 3

PROACTIEF VERMIJDEN VAN AFVAL OVER DE VOLLEDIGE LEVENSCYCLUS VAN EEN PRODUCT

1 — INLEIDING

In dit deel wordt ingegaan op de manieren waarop aankopers doorheen de volledige levenscyclus van een product proactief afval kunnen verminderen. Met product bedoelen we in dit deel alle potentiële leveringen, diensten en werken. Wij willen met deze fiche aankopers inspireren over hoe ze van bij de voorbereiding van een aankoopdossier beslissingen kunnen nemen om afval zoveel mogelijk te vermijden en te beheren. Ook willen we wijzen op de nood aan een mentaliteitsverandering, waarbij een product op het einde van het gebruik niet als afval wordt beschouwd. Elk product kan in principe hergebruikt of gerecycleerd worden. Aankopers kunnen hierbij een grote rol spelen door de markt hierover aan te spreken tijdens de opmaak van het bestek, bij de gunning van een dossier en bij de opvolging van het contract. Voor we dieper ingaan op de duurzaamheidsimpact van een product, bespreken we eerst twee basisprincipes. Deze hebben een invloed op de realisatie en het succes van het aankooptraject en zijn relevant voor elke duurzame aankoop.

Duurzaamheidsimpact verbeteren door preventie

Vermijd het onnodig aanschaffen van producten, diensten of werken. Dit preventieprincipe gaat ervan uit dat wanneer een grondstof, materiaal of product niet verbruikt wordt, er ook geen negatieve duurzaamheidsimpact is, zoals het ontstaan van afval. Als aankoper kan u dit principe toepassen door enkele relevante vragen te stellen bij de start van een aankoopproject:

- Is het noodzakelijk om (nieuwe) producten aan te kopen?
- Kan de aankoop vermeden worden door het product of de dienst intern te delen?
- Kunnen producten die reeds in omloop zijn in de organisatie hersteld of gereviseerd worden?

Duurzaamheidsimpact en afvalbeheer is afhankelijk van het type product, dienst of werk

Elk product, dienst of werk heeft een specifieke levenscyclus met verschillende fases, van ontwerp tot einde gebruik. De duurzaamheidsrisico's (en dus -criteria), bijvoorbeeld het potentieel om afval te vermijden en te beheren doorheen de volledige levenscyclus, zijn dus anders voor elke productgroep. Enkele voorbeelden:

- Koffie: Relevante duurzaamheidscriteria bij de aankoop van koffie zijn eerlijke handel en biologische landbouw. Op vlak van afval biedt koffieveel potentieel als nieuwe grondstof voor het kweken van champignons of voor het maken van bepaalde composieten.

- ICT: ICT biedt dan weer veel mogelijkheden op vlak van het verbeteren van de transparantie in de globale ketens (bv. het vermijden van conflictmineralen en het respecteren van de arbeidsrechten). Om afval te vermijden zijn binnen deze productgroep veel opties voor terugname en hergebruik op het einde van de gebruiksduur.

Zo heeft elke productgroep zijn typische duurzaamheidsaspecten die relevant kunnen zijn in het kader van het vermijden en het beheren van afvalstromen binnen een aankoopproject. Tot slot dient men ook strategische keuzes te maken binnen de organisatie. Onderstaande aanbevelingen moeten daarom niet voor elke aankoop gevolgd worden. Soms is het beter om eerst te kijken naar aankopen en artikelen met een grote positieve impact. Een prioriteitenlijst op basis van de impact van het product kan helpen om keuzes te maken met de grootste positieve duurzaamheidsimpact.

U vindt alle algemene informatie over deze duurzaamheidstoets in het aankoopproces op http://gidsvoorduurzameaankopen.be/nl/duurzame-aspecten-nl.

2 —

DE DUURZAAMHEIDSIMPACT VAN AFVAL OVER DE LEVENSCYCLUS VAN EEN PRODUCT

Om de ecologische, economische en sociale impact van afval te analyseren, vertrekken we van de levenscyclus van een specifiek product (bijvoorbeeld: een laptop, meubilair, werkkledij, een matras enz.), een specifieke dienst (schoonmaakdiensten, cateringdiensten enz.), gebouw of infrastructuurproject. Voor het bepalen van de duurzaamheidsimpact focussen we in de eerste plaats op de fysieke materialen die gebruikt worden doorheen de levenscyclus (grondstoffen, componenten, bijproducten en verpakking) en dus niet op energie, water, schoonmaakproducten om het product te onderhouden.

Deze analyse dient in de eerste plaats als inspiratie voor aankopers en is geenszins een richtlijn vanuit de overheid. Hoe ver kan gegaan worden in de preventie van afval is afhankelijk van de prioriteiten van de organisatie en de mogelijkheden die elk product en elke sector bieden.

Bron: Vlaanderen Circulair, Flanders DC

Figuur 1: Verschillende fasen van een product tijdens zijn levenscyclus

1. Ontwerpfase

Het vermijden van afval door rekening te houden met een afvalefficiënt ontwerp is vaak nog geen prioriteit voor aankopers, aangezien aankopers vooral gefocust zijn op de acquisitiefase van een product. Toch ligt reeds bij het ontwerp de sleutel voor een efficiënt beheer van materialen doorheen de volledige levenscyclus van het product.

Als aankoper kan u in deze fase rekening houden met de volgende aspecten:

- Kies producten die ontworpen zijn met het oog op een lange levensduur (eco-design, demonteerbare ontwerpen, tijdloos design, duurzame kwaliteit van materialen, beschikbaarheid van vervangingsonderdelen, mogelijkheid tot upgraden, geen 'geplande' veroudering, enz.).
- Ga na of het ontwerp rekening houdt met materiaalefficiëntie tijdens de productiefase, zodat er weinig tot geen afval wordt gecreëerd tijdens het produceren van het product. Productieafval is namelijk ook een gevolg van het design.
- Ga voor een ontwerp dat minder 'nieuwe' materialen nodig heeft. Dit kan door het gebruik van minder materialen of door het verhogen van het aandeel aan gerecycleerde materialen.
- Ga na hoeveel afval dit specifieke ontwerp veroorzaakt tijdens de volgende fases in de levenscyclus (tijdens de gebruiksduur en bij einde gebruik). Een materiaalefficiënt product is een product dat weinig afval genereert tijdens het gebruik én waarbij een zo hoog mogelijk percentage van de onderdelen op het einde kunnen hergebruikt en/of gerecycleerd worden.

2. Grondstoffenfase

De keuze van de grondstof is niet altijd even relevant voor aankopers die eerder de nadruk leggen op de functionaliteit van de oplossing die ze zoeken. Vanuit het perspectief van 'afval' en 'materiaalefficiëntie' is dit echter een heel belangrijke parameter van een product. De keuze van de grondstoffen bepaalt namelijk niet enkel de duurzaamheid en kwaliteit (levensduur), maar ook de prestaties, de impact op de gezondheid van de gebruiker (toxiciteit) én de mogelijkheden bij einde gebruik. Vanuit duurzaamheidsperspectief is de keuze van het type grondstof ook sterk bepalend voor de ecologische impact (ecologische voetafdruk) van het product en kan het een impact hebben op de gezondheid en de veiligheid van de arbeiders in de productieketen.

- Vraag transparantie in de materialen (en in mogelijk meer duurzame en/of efficiënte varianten) en tracht indien mogelijk tijdens de voorbereiding van de opdracht in kaart te brengen welke grondstof de laagste sociale en ecologische impact heeft. Dialoog met de markt over het type grondstoffen, hun impact en de huidige toepassingen op de markt is hierbij heel belangrijk (bv. gebruik van lyocell i.p.v. katoen voor werkkledij, gebruik van gerecycleerde materialen in meubilair, enz.).
- Kies voor niet-toxische materialen door het verwijzen naar keurmerken (bv.: C2C, EU Ecolabel, Blauwe Engel …). Keurmerken hebben het voordeel dat ze meestal verder gaan dan de wetgeving en zijn vaak specifiek voor een product/ sector. De toxiciteit van materialen wordt ook behandeld in Europese regelgeving die de risico's op chemische stoffen beperkt (REACH of CLP). Dit zijn regels waaraan organisaties moeten voldoen, maar u kan in het bestek ook specifiek naar deze regelgeving verwijzen.
- Selecteer grondstoffen die op het einde van de levensduur maximaal kunnen ingezet worden voor hergebruik en recyclage (cfr. Cradle-to-cradle). Hou hierbij ook rekening met de combinatie van verschillende materialen (bv.

Voorbeeld van integratie REACH in overheidsopdracht

De aanbieder moet voldoen aan Verordening (EG) n° 1907/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 (REACH) inzake de registratie en beoordeling van en de autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen.

hout en coatings, polyester-katoen combinaties, montagesystemen zonder lijm, enz.). Deze informatie is sectorspecifiek en kan vaak ook bij sectororganisaties en/of afvalverwerkers verkregen worden.

3. Productiefase

Tijdens de productiefase worden de grondstoffen verwerkt en omgezet tot een finaal product. Dit gebeurt op grote schaal en vaak in globale ketens. Deze fase is complex, aangezien de bevoorradingsketens van producten vaak ingewikkelde netwerken zijn met een globale spreiding. Als aankoper kan u in deze fase transparantie vragen over de sociale en ecologische impact van de productie, inclusief het productie-afval dat gegenereerd wordt tijdens de productieprocessen.

- Probeer een goed zicht te hebben op en invloed uit te oefenen binnen het interne afvalbeleid (in samenwerking met bijvoorbeeld collega's van het departement facility management).
- Eis bij de keuze van een producent transparantie betreffende de toxiciteit van de producten en bijproducten in de productiefase en de impact op het welzijn en de gezondheid van de productiearbeiders in de keten (referentie: REACH-regelgeving van de EU).
- Vraag of afval gemonitord wordt tijdens de productie: transparantie over het afval dat gegenereerd wordt bij het vervaardigen van het product en de hulpstoffen die gebruikt worden tijdens de productie van bv. één type product.
- Verwijs naar of eis milieumanagementsystemen die afval ook meenemen in de beleids- en actieplannen (bv. EMAS of ISO 14001). Het is belangrijk dat deze eis wordt gesteld aan de relevante organisaties in de keten. Een distributeur kan bijvoorbeeld beschikken over een milieumanagementsysteem, maar dit wil niet zeggen dat ook de producent over dit certificaat beschikt.
- Krijg transparantie in hoe afval op de productiesite wordt verwerkt en geminimaliseerd: hergebruik, recyclage, gestort, verbrand …
- Vraag inzicht in het verpakkingsbeleid en/of leg richtlijnen op inzake recycleerbare en herbruikbare verpakking. Welk type materialen wordt gebruikt voor de verpakking en is deze verpakking herbruikbaar, recycleerbaar of composteerbaar?

4. Distributie

De distributiefase betreft alle transporten in de keten inclusief de finale levering aan de klant. De wijze van transport en de verpakking van het product (primaire, secundaire en tertiaire verpakking, zie box hieronder) beïnvloeden de ecologische voetafdruk van een product. De aankoper kan vragen om verpakkingsafval te vermijden en maximaal in te zetten op hergebruik en recycleerbaarheid. Volgende criteria zijn hierbij belangrijk:

- vermijden van verpakkingen;
- maximaal hergebruiken van verpakkingen;
- hoogwaardig recycleerbare/composteerbare verpakkingen gebruiken en recycleren / composteren;
- verpakking kiezen met een hoog percentage aan gerecycleerde materialen;
- kiezen voor verpakkingen uit één materiaal (bv. karton zonder plastic folie).

Daarnaast is het ook belangrijk om de toeleveringsketen aan te sporen om verantwoord om te gaan met verpakkingsafval. Dit kan door de leverancier verantwoordelijk te stellen voor de terugname en recyclage van zijn geproduceerde verpakkingsafval. Bovendien is het ook aangewezen om transparantie te vragen in de volgende kringlopen. Op deze manier is mogelijk om leveranciers aan te sporen of te kiezen om het afval te verwerken met maximaal waardebehoud van de materialen.

Primaire, secundaire en tertiaire verpakkingen

Wat zijn primaire, secundaire en tertiaire verpakkingen?

1. **Primaire verpakking of verkoopverpakking:** verpakkingen die eigen zijn aan het product, zoals een waterfles voor water of spuitbussen voor verf.
2. **Secundaire verpakking of verzamelverpakking:** verpakkingen die een aantal verpakte producten bevatten en de verkoopeenheden bij elkaar houden, zoals een doos of plastic folie waarin x-aantal waterflessen of spuitbussen worden verpakt.
3. **Tertiaire verpakking of transportverpakking:** verpakkingen die het verplaatsen en transporteren van (een verzameling) verkoopeenheden makkelijker maken en die schade moeten voorkomen, zoals een pallet en folie met 100 flessen water of spuitbussen.

Voorbeeldclausule terugname leveringsmateriaal

De leverancier verbindt zich ertoe alle verpakkingsafval ten gevolge van de levering en eventuele lege paletten (tertiaire verpakking) kosteloos terug te nemen. Betreffende de verpakking van goederen geldt dat de hoeveelheid verpakking zoveel mogelijk beperkt wordt. De leverancier tracht ook zoveel mogelijk productverpakkingen te vermijden, te hergebruiken of gebruik te maken van gerecycleerd of herbruikbaar materiaal en dit nadien ook te recycleren. (Bron: bestek werkplekken en vergadertafels)

5. Gebruiksfase

De gebruiksfase begint van zodra de aankopende organisatie het product in gebruik neemt. Deze fase heeft dus betrekking op het gebruik, onderhoud en herstel door de interne klant. Het accent ligt op het maximaal verlengen van de levensduur van het product door te kiezen voor kwaliteit, optimale garanties, preventief onderhoud en opties voor herstel en reparaties. Hierop kan de aankoper, samen met de producent, invloed uitoefenen. Het uitvoeren van de interne procedures omtrent afvalpreventie daarentegen is vaak geen onderdeel van het takenpakket van een aankoper.

- Maak als aankoper de producent verantwoordelijk (eventueel onder een product-as-a-service contract) voor onderhoud, verbetering/ aanpassing en herstel van het product met het doel de levensduur maximaal te verlengen en vroegtijdig einde gebruik te vermijden.
- Vraag aan de leveranciers advies over de gebruiksoptimalisatie van het product, inclusief advies over het minimaliseren van afval tijdens de gebruiksfase.
- Eis standaardinstellingen in het bestek die een duurzaam gebruik van het product garanderen. Bijvoorbeeld: printers die standaard tweezijdig afdrukken, geen uitgifte van een wegwerpbeker bij koffieautomaten …
- Verleng de gebruiksduur door het optrekken van de garanties of door hergebruik van eigen producten via herstel. Creëer mogelijkheden tot hergebruik binnen of buiten de eigen organisatie (bv. tweede gebruik van kantoormeubilair door herstel of aanpassing, hergebruik van ICT-materiaal door schenking aan scholen[1], enz.).

Als aankoper heeft u een grote invloed op de leverancier, maar de interne procedures zijn evenwel belangrijk. Het heeft bv. weinig zin om de gebruiksduur op te trekken door hergebruik van eigen producten te voorzien, als de interne procedures van de organisatie er niet op voorzien zijn om materiaal aan te bieden voor hergebruik. Als aankoper heeft u vaak geen directe invloed op dergelijke interne procedures, maar u kan binnen uw organisatie wel tips en advies verspreiden. In sommige organisaties krijgt de aanbestedende dienst zelfs een sterke regierol om duurzaamheid in de praktijk te verwezenlijken.

Voorbeeld flooring as a service

VVSG heeft voor de opbouw van hun nieuwe kantoren in het Huis Madou gekozen voor FAAS of Flooring As A Service. VVSG is hierdoor geen eigenaar meer van de tapijten maar huurt deze als een dienst. De ketensamenwerking ziet er als volgt uit. Een tapijtenleverancier levert de tapijttegels uit gerecycleerd materiaal. De tapijttegels worden vervolgens periodiek onderhouden door een andere organisatie. Tot slot worden de tapijttegels na 9 jaar gegarandeerd gerecupereerd door de tapijtenleverancier. Het circulair businessmodel zorgt ervoor dat de producent verantwoordelijk blijft voor de installatie en uiteindelijk afbraak op het einde van de levensduur.

1 Met het oog op het verlengen van de levensduur en het geven van een tweede leven, kan de aanbestedende overheid overwegen om bepaalde roerende goederen te schenken, bijvoorbeeld aan scholen, sociale initiatieven of goede doelen. De aanbestedende overheid dient er zich evenwel van te vergewissen dat er een solide juridische basis voorhanden is voor de schenking in kwestie. Artikel 179 van de Grondwet vereist namelijk een wettelijke basis voor de schenking.

6. Einde gebruiksfase

De einde gebruiksfase slaat op het valoriseren van het product, de componenten en/of de materialen voor hergebruik of recyclage, of voor het uiteindelijk deponeren van het afval. Een product, dat niet meer voldoet aan de functionele vereisten en hierdoor niet meer als bruikbaar wordt beschouwd én waarvan men zich wil ontdoen, wordt beschouwd als afval.

De nieuwe aankoper ziet afval als grondstof voor een nieuw proces (hergebruik, refurbishment, recyclage enz.) dat economische voordelen met zich meebrengt. Een product kan bij einde gebruik zorgen voor een 'inkomst voor de waarde van het product en de materialen' i.p.v. een 'kost voor het verwijderen van het afval'. Als aankoper kan u invloed hebben in deze fase door:

- Bij de voorbereiding van de aankoop reeds na te gaan (via deskresearch en dialoog met de markt) welke mogelijkheden er zijn op vlak van hergebruik, upcycling, recyclage, composteerbaarheid of biodegradeerbaarheid.
- Inzicht te eisen in de volgende kringlopen door contractuele afspraken en rapportage omtrent de terugname, hergebruik en recyclage (terugname clausules met de leverancier of een derde partij).

Voorbeeld circulair kantoorpapier

Het Facilitair Bedrijf engageert zich om oud wit kantoorpapier te sorteren afzonderlijk van het bont papier en tegelijk gerecycleerd kantoorpapier aan te kopen. Op deze manier wordt een volledig circulaire ketensamenwerking opgestart. Een afvalinzamelaar zamelt het oud wit kantoorpapier in om te versnipperen waarna het wordt gerecycleerd tot wit kantoorpapier. Ten slotte wordt het gerecycleerd wit kantoorpapier opnieuw verkocht aan Het Facilitair Bedrijf. Meer informatie? https://overheid.vlaanderen.be/nieuws/het-facilitair-bedrijf-gaat-voor-circulair-papier

Referenties

Meer voorbeelden voor het verduurzamen van aankopen kan u vinden op:

www.gidsvoorduurzameaankopen.be

Verantwoordelijke uitgever:

Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling